

Ποσοτική ανάλυση της χρήσης του κανόνα του τελικού -ν σε γραπτά κείμενα της Νέας Ελληνικής

Γεώργιος Μικρός & Γεώργιος Καραγιάννης

The aim of this research is to reveal the present status of the final –n rule usage in written communication. Previous studies have already pointed that this rule does not function synchronically in a way that matches the initial structural description of Triantafyllides. Furthermore, quantitative evidence from oral communication shows that this rule does not predict effectively the outcomes occurred in vernacular speech data. The written texts used in this study are a subset of ETHEG, a many million word corpus of written Modern Greek developed in the Institute of Language and Speech Processing. The statistical analysis of the final –n rule actual usage shows that this rule is sensible to extralinguistic factors such as genre and topic of the text. Another useful conclusion is that the final –n rule does not function the way it was supposed to by Triantafyllides. The proclitic words that follow the rule do not behave homogeneously and there is a clear tendency of extending the presence of final –n even before the continuant consonants. The above findings lead us to propose a modification of the final –n rule in a way that conforms to the linguistic reality of written Modern Greek. In addition the proposed modification will make final –n rule teaching easier in Modern Greek language education in both native and foreign speakers.

1 Εισαγωγή

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί η ποσοτική εξέταση της χρήσης του κανόνα του τελικού -ν σε κείμενα της Νέας Ελληνικής και η αξιολόγησή της θεωρητικής περιγραφής του σε σχέση με τα πραγματικά δεδομένα χρήσης του. Ο κανόνας αυτός βρίσκεται κωδικοποιημένος σε πλήρη μορφή στην *Νεοελληνική Γραμματική* (1941) του Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Εκεί στο κεφάλαιο για τα πάθη των φθόγγων αναφέρονται τα εξής:

Φυλάγεται το τελικό ν του άρθρου (*τον,την*), του αριθμητικού *έναν*, της τριτοπρόσωπης προσωπικής αντωνυμίας *την*, των άκλιτων *δεν, μην και σαν*, όταν η ακόλουθη λέξη αρχίζει από φωνήεν ή σύμφωνο στιγμιαίο (*κ, π, τ, μπ, ντ, γκ, τσ, τζ, ζ, ψ*) [ακολουθούν παραδείγματα] . . .

Χάνεται το τελικό ν όταν η ακόλουθη λέξη αρχίζει από σύμφωνο εξακολουθητικό (*γ, β, δ, χ, θ, λ, μ, ν, ρ, σ, ζ*) [ακολουθούν παραδείγματα]

Από την εποχή που διατυπώθηκε ο παραπάνω κανόνας μέχρι και σήμερα έχει αμφισβητηθεί αρκετές φορές τόσο ως προς τις λέξεις που τον ακολουθούν όσο και για τον βαθμό της γενικότερης ισχύος του στον προφορικό και τον γραπτό λόγο. Έτσι

βλέπουμε στην δεύτερη της έκδοση η *Μικρή Νεοελληνική Γραμματική* (1975:32) να περιέχει την ακόλουθη προσθετική παράγραφο:

Το τελικό -ν φυλάγεται πάντοτε οποιοδήποτε σύμφωνο και αν ακολουθή, στις ακόλουθες περιπτώσεις: α) στο άρθρο τον πριν από επίθετο (ανεξάρτητα αν ακολουθεί ή όχι ουσιαστικό), ή πριν από όνομα κύριο: [ακολουθούν παραδείγματα]. . . β) στα άκλιτα δεν, σαν: [ακολουθούν παραδείγματα] . . .

Ωστόσο τόσο η σχολική *Νεοελληνική Γραμματική* (1977) του Υπουργείου Παιδείας όσο και η *Νεοελληνική Γραμματική της ε' και στ' δημοτικού* (Τσολάκης, 1979) παρουσιάζουν τον κανόνα του τελικού -ν με την αρχική του διατύπωση δίνοντας έτσι το στίγμα της επίσημης - από πλευράς Υπουργείου Παιδείας - θέσης για το συγκεκριμένο θέμα.

Από την άλλη μεριά υπάρχουν ερευνητές που επιμένουν για την επέκταση της χρήσης του τελικού -ν και σε περιπτώσεις που δεν προβλέπονται από τον κανόνα. Ο Τσοπανάκης σε μια σειρά μελετών (1966, 1976, 1977, 1987) αναφέρεται στην ανάγκη να υιοθετηθεί μια διευρυμένη χρήση του τελικού -ν στα πλαίσια της διακριτικής του λειτουργίας σε μορφολογικό και συντακτικό επίπεδο. Σύμφωνα με τον Μπαμπινιώτη (1998) ο κανόνας έτσι όπως λειτουργεί σήμερα αφενός δεν επιτρέπει στον αναγνώστη ενός κειμένου να διακρίνει αν χρησιμοποιείται αρσενικό ή ουδέτερο άρθρο και αφετέρου ρυθμίζει διαφορετικά το άρθρο «τον» και την αντωνυμία «τον». Ο κίνδυνος μορφολογικής ουδετεροποίησης των ουσιαστικών του αρσενικού γένους έχει επισημανθεί και από τον Μάνεση (1984) ο οποίος προειδοποιεί ότι ο κίνδυνος σύγχυσης επεκτείνεται και στις πτώσεις της ονομαστικής και της αιτιατικής του θηλυκού άρθρου με συνακόλουθο αποτέλεσμα την αμφισημία των θέσεων του υποκειμένου και του αντικειμένου π.χ. “*παντρεύτηκε μια γειτόνισσά μας*” [το παράδειγμα από τον Τσοπανάκη (1987: 13)], όπου το πρόβλημα του υποκειμένου και του αντικειμένου της έκφρασης το καθορίζει η ύπαρξη του τελικού -ν στο άρθρο.

Τις ίδιες απόψεις συμμερίζονται και άλλοι ερευνητές. Ο Σακελλαρίου (1984) προτείνει την υποχρεωτική παρουσία του τελικού -ν στην περίπτωση που η επόμενη λέξη αρχίζει επίσης από [n] για την αποφυγή ομόηχων ζευγαριών όπως το εκφώνημα [to νόμο] που μπορεί να σημαίνει <τον νόμο> ή <τον ώμο>, αλλά και στην περίπτωση «των δεν, μην όταν προφέρονται με έμφαση, ή την περίπτωση που ο γραπτός λόγος αποδίδει την διστακτικότητα του ομιλητή» (Σακελλαρίου 1984: 72). Για τα αρνητικά μόρια βρίσκουμε έμμεσα σύμφωνο και τον Mirambel που αναφέρει

χαρακτηριστικά ότι «η εκφραστική αξία ενός χαρακτηριστικού στοιχείου (της άρνησης) μπορεί να εμποδίσει την ενέργεια ενός φωνητικού νόμου [στην περίπτωση που εξετάζουμε, την απαλοιφή του έρρινου των δεν, μην πριν από εξακολουθητικά σύμφωνα.]» (Mirambel 1959/1978: 42).

Εκτός όμως από τις παραπάνω θεωρητικές αντιρρήσεις που εκφράζονται στην απαλοιφή του τελικού -ν μπροστά από τα εξακολουθητικά σύμφωνα, εκφράζονται και επιφυλάξεις για την αφομοίωση του κανόνα από τα παιδιά. Ο κανόνας παρουσιάζει δυσκολίες στην απομνημόνευση (Τσοπανάκης 1987: 17) με αποτέλεσμα τα παιδιά να μην τον χρησιμοποιούν σωστά ούτε στο γραπτό, ούτε στον προφορικό λόγο (Παπανικολάου, 1990: 3). Παρόμοιας φύσης προβληματισμοί εκφράζονται και από καθηγητές της Νέας Ελληνικής σε ξένους. Η Μαυροφίδου - Ελευθεριάδου (1987: 41) αναφέρει μεταξύ άλλων ότι «η τυφλή εφαρμογή του κανόνα παντού έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργούνται συχνά ενότητες κάπως τεχνητές και αφύσικες» για να καταλήξει ότι ο αγγλόφωνος σπουδαστής που δεν έχει διάκριση στα γένη στην μητρική του γλώσσα δυσκολεύεται ακόμα περισσότερο με την απαλοιφή του τελικού -ν αφού γιαυτόν το -ν αποτελεί μορφολογικό σημάδι και η απουσία του κάνει την κατηγορία των αρσενικών ουσιαστικών που αρχίζουν από εξακολουθητικό σύμφωνο μη διακρίσιμη από αυτή των ουδετέρων.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να πούμε ότι όλες οι παραπάνω απόψεις κινούνται και στα δύο επίπεδα λόγου, τόσο στον γραπτό, όσο και στον προφορικό. Οι διάφορες ρυθμίσεις που έχουν προταθεί κατά καιρούς αφορούν βέβαια τον γραπτό λόγο, αλλά δεν παύουν να αποτελούν ταυτόχρονα παρότρυνση και για προφορική υιοθέτησή τους (Τσοπανάκης 1976, Σακελλαρίου, 1984).

Από την άλλη πλευρά υπάρχει η μερίδα εκείνη των μελετητών που αποδέχεται πλήρως τον κανόνα του τελικού -ν. Ο Τομπαΐδης (1992) αναφέρει ότι οποιαδήποτε προσπάθεια επέκτασης της χρήσης του τελικού -ν στην γραφή θα έρθει σε σύγκρουση με τα προφορικά δεδομένα, θα υποτιμήσει την δυναμική του γλωσσικού συστήματος να διατηρεί τις λειτουργικές του αντιθέσεις και θα εισάγει στα Νέα Ελληνικά μια τεχνητή διάκριση. Κινούμενοι στο ίδιο πλαίσιο άλλοι, (Παπαζαφείρη 1992, Παπανικολάου 1990) προτείνουν ότι το μοναδικό κριτήριο για την εφαρμογή του κανόνα είναι η ορθή ακουστική εντύπωση που αποκομίζουμε από την “ορθόδοξη” κατά την διδασκαλία του Μανόλη Τριανταφυλλίδη, χρήση.

Όπως έγινε φανερό από την πολυφωνία των διαφορετικών απόψεων που παρατέθηκαν, ο κανόνας του τελικού -ν αποτελεί ένα πολυσύνθετο πρόβλημα με

γλωσσολογικούς, κοινωνιολογικούς, αλλά και παιδαγωγικούς αρμούς. Η περιγραφή του στο επίπεδο της φωνολογικής θεωρίας έχει ήδη γίνει από πολλές και αξιόλογες μελέτες και εδώ δεν θα τις επαναλάβουμε παρά μόνο στο σημείο που είναι απαραίτητο για την θεωρητική ένταξη της διαπραγμάτευσης των δεδομένων μας. Αυτό που θα προσπαθήσουμε να επιτύχουμε είναι ο εμπλουτισμός της συζήτησης γύρω από αυτόν τον κανόνα με ποσοτικά δεδομένα χρήσης του σε σύγχρονα κείμενα της Νέας Ελληνικής. Η ανάγκη για τέτοιου είδους δεδομένα στην περίπτωση του τελικού -ν είναι επιτακτική. Η πλειοψηφία των ερευνητών που έχει ασχοληθεί έχει εντοπίσει ότι η χρήση του κανόνα έχει διαβαθμίσεις που ανάγονται στην ιδιόλεκτο των ομιλητών. Έτσι ο Τσοπανάκης (1987) μιλάει για την επιρροή του υποκειμενικού στοιχείου στην χρήση του κανόνα, χρήση η οποία για να αναλυθεί πλήρως θα πρέπει να περιέχει δεδομένα από ανθρώπους διαφορετικής πνευματικής και κοινωνικής στάθμης και κείμενα διαφορετικού θεματικού προσανατολισμού.

Αν και η εξέταση της χρήσης του κανόνα στην προφορική ομιλία (Αρβανίτη 1995, Μικρός 1995, 1999) έχει αποκαλύψει μια σειρά από κοινωνιογλωσσολογικούς παράγοντες εξάρτησης, δεν έχει επιχειρηθεί ακόμα κάποια αντίστοιχη μελέτη στην ποικιλία που παρουσιάζει ο κανόνας σε γραπτά κείμενα. Αυτό το κενό φιλοδοξεί να καλύψει η παρούσα μελέτη η οποία αξιοποιώντας μέρος του ηλεκτρονικού σώματος κειμένων του Ινστιτούτου Επεξεργασίας του Λόγου (ΙΕΛ) εξετάζει στατιστικά την εφαρμογή του κανόνα του τελικού -ν καθώς και τις μακροκειμενικές παραμέτρους που σχετίζονται με την ποικιλία του. Η ποσοτική διερεύνηση της ποικιλίας στη χρήση του κανόνα θα αποτελέσει το έναυσμα για μια ευρύτερη αξιολόγηση της συγχρονικής του ισχύος και θα καταλήξει σε συγκεκριμένη πρόταση επαναδιατύπωσής του έτσι ώστε να απηχεί την γλωσσική πραγματικότητα και να διευκολύνει την εκμάθησή του στα πλαίσια της γλωσσικής εκπαίδευσης.

2 Μεθοδολογία έρευνας

2.1 Σύσταση ηλεκτρονικού σώματος κειμένων της έρευνας

Το Ηλεκτρονικό Σώμα Κειμένων (ΗΣΚ) στο οποίο έγιναν οι μετρήσεις αποτελεί ένα επιλεγμένο υποσύνολο του Εθνικού Θησαυρού της Ελληνικής Γλώσσας (ΕΘΕΓ) του ΙΕΛ και περιλαμβάνει 1.669.589 λέξεις. Ειδικότερα, επιλέχθηκαν κείμενα που αντιπροσωπεύουν όσο το δυνατόν ισομερώς διαφορετικές υπογλώσσες και θεματικά περιεχόμενα, όπως τουλάχιστον αυτές έχουν κωδικοποιηθεί μέσα από

το πρότυπο που υιοθέτησε το κοινοτικό έργο PAROLE. Η ακριβής σύσταση του σώματος κειμένων (σε αριθμό λέξεων) δίνεται στο Παράρτημα 1: Σύσταση του Ηλεκτρονικού Σώματος Κειμένων που χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα.

2.2 Αναζήτηση και κωδικοποίηση των δεδομένων

Η διερεύνηση της χρήσης του κανόνα του τελικού -ν στα κείμενα έγινε με την αναζήτηση των λέξεων που υπόκεινται στον σχετικό κανόνα με την βοήθεια λογισμικού εξαγωγής συμφραζομένων (concordancer). Ο Πίνακας 1 εμφανίζει ένα παράδειγμα εξαγωγής δεδομένων με την χρήση του λογισμικού που προαναφέρθηκε:

Πίνακας 1: Πίνακας συμφραζομένων του άρθρου «την»:

FPAREL.TXT: 57		εχνικών επιχειρήσεων από την πώληση ζωοτροφών παραγόμε
FPAREL.TXT: 59		τε αυτά επιβάλλονται κατά την εισαγωγή στην Ελλάδα είτε
FPAREL.TXT: 64		πώλησης του πράγματος από την εταιρεία χρηματοδοτικής μί
FPAREL.TXT: 66		υποθήκης ή ενέχυρου για την εξασφάλιση απαιτήσεων των
FPAREL.TXT: 66		ριών αυτού του νόμου για την εξασφάλιση απαιτήσεων από
FPAREL.TXT: 67		ρείες αυτού του νόμου για την εκπλήρωση υποχρεώσεών του
FPAREL.TXT: 71		ρέπεται να ενεργείται για την κάλυψη επισφαλών απαιτήσεώ
FPAREL.TXT: 76		αθών που προβλέπονται από την 83/181 οδηγία του Συμβουλί
FPAREL.TXT: 77		ς (Ε.Ο.Κ.)</p></p>2. Για την εφαρμογή των διατάξεων αυ
FPAREL.TXT: 77		θέση τους σε ανάλυση κατά την έξοδο από τα καθεστάτα πο
FPAREL.TXT: 78		που είναι απαραίτητα για την άσκηση του επαγγέλματος το
FPAREL.TXT: 79		υσιάζονται με το είδος ή την ποσότητά τους οποιοδήποτε
FPAREL.TXT: 79		κονομική δραστηριότητα με την έννοια του άρθρου 4 του ν.

Η πρώτη στήλη του πίνακα περιλαμβάνει το όνομα του αρχείου και αμέσως μετά τον αριθμό της γραμμής από την αρχή του κειμένου που εντοπίστηκε η συγκεκριμένη λέξη ενώ στην συνέχεια εμφανίζονται τα συμφραζόμενα της υπό έρευνα λέξης.

Οι πίνακες συμφραζομένων για κάθε κείμενο εντάχθηκαν σε λογιστικό φύλο (MS Excel) και χαρακτηρίστηκαν ως προς το φωνητικό/γραφημικό περιβάλλον. Σε κάθε κείμενο προστέθηκαν οι χαρακτηρισμοί της υπογλώσσας, του είδους, του

θέματος, του μέσου, του εκδότη και της χρονολογίας συγγραφής έτσι ώστε να αξιοποιηθούν στην στατιστική ανάλυση. Επειδή τα κειμενικά δείγματα που χρησιμοποιήσαμε δεν ήταν όλα του ίδιου μεγέθους τα αποτελέσματα διατήρησης ή απώλειας του τελικού -ν μετατράπηκαν σε ποσοστιαίες αναλογίες για να γίνει εφικτή η σχηματική σύγκρισή τους. Τα αριθμητικά δεδομένα των παρατηρήσεων βρίσκονται στο Παράρτημα 2: Πλήθος δεδομένων (N) στα ποσοστιαία δεδομένα των διαγραμμάτων.

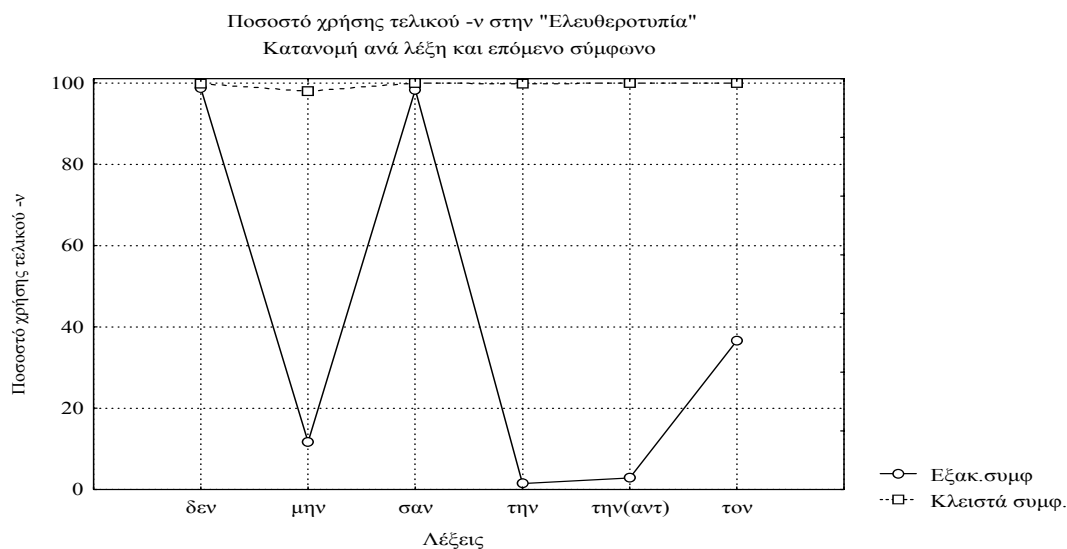
3 Αποτελέσματα

Επειδή ο κανόνας του τελικού -ν υπόκειται συχνά σε «κανονικοποιήσεις» έγινε προσπάθεια να ελεγχθεί κατά πόσο υπάρχει πραγματική ποικιλία εκφοράς του εξετάζοντας την χρήση του κατά εκδότη. Αυτό μας δίνει την δυνατότητα να δούμε αν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη εκδοτική πολιτική η οποία καθορίζει την χρήση του συγκεκριμένου κανόνα και σε ποιο εύρος εφαρμόζεται. Ο έλεγχος αυτός κρίνεται απαραίτητος και προαπαιτούμενος, αφού ο εντοπισμός κάποιας κανονικοποίησης αναιρεί την ανάγκη στατιστικής ανάλυσης της συσχέτισης των διάφορων κειμενικών χαρακτηριστικών (υπογλώσσα, θέμα κ.ά.) με την υπό έρευνα ποικιλία.

3.1 Κανονικοποίηση ανά εκδότη

3.1.1 «Ελευθεροτυπία»

Η ποσοτική ανάλυση των δεδομένων της εφημερίδας «Ελευθεροτυπία» έδειξε κανονικοποιητική παρέμβαση. Η κατανομή των λέξεων του κανόνα ανά είδος συμφώνου που ακολουθεί (βλ. Διάγραμμα 1) αποτυπώνει το είδος της κανονικοποίησης:

Διάγραμμα 1: Ποσοστό χρήσης του τελικού -ν στην «Ελευθεροτυπία».

Από το παραπάνω διάγραμμα μπορούμε να δούμε ότι η συγκεκριμένη εφημερίδα εφαρμόζει κανονικοποίηση στην πλειοψηφία των λέξεων που ακολουθούν τον κανόνα. Η κανονικοποίηση που χρησιμοποιείται, όπως τουλάχιστον φαίνεται από τα ποσοτικά δεδομένα ακολουθεί πιστά τον κανόνα του Τριανταφυλλίδη, όσον αφορά στις λέξεις που ακολουθούνται από κλειστά σύμφωνα. Τα ποσοστά κυμαίνονται σχεδόν στην 100% χρήση του τελικού -ν στο συγκεκριμένο περιβάλλον.

Η εναρμόνιση με τον κανόνα του Τριανταφυλλίδη ωστόσο δεν επεκτείνεται και στα περιβάλλοντα που περιέχουν λέξεις που αρχίζουν με εξακολουθητικά σύμφωνα. Εκεί η συγκεκριμένη εφημερίδα έχει επεκτείνει τον κανόνα της διατήρησης του τελικού -ν στις λέξεις «δεν» και «σαν». Αντίθετα το μόριο «μην» παρουσιάζει χαμηλά ποσοστά διατήρησης του τελικού -ν (11,7%), ενώ ποσοστά κοντά στο 0% παρουσιάζουν το άρθρο και η αντωνυμία «την». Το άρθρο «τον» εμφανίζει μη συστηματική χρήση με ποσοστό διατήρησης τελικού -ν στο 36,6%.

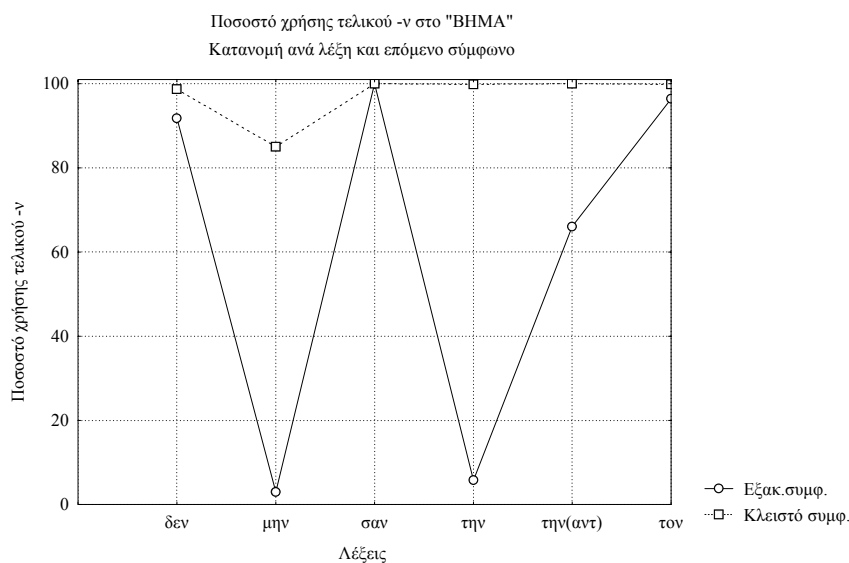
Η αντωνυμία «τον» παρουσιάζει κατηγορική χρήση του τελικού -ν (100%). Αυτό είναι αναμενόμενο, αφού οποιαδήποτε απόκλιση θα οδηγούσε σε αντιγραμματική αναφορά στο γένος του αναφερόμενου στοιχείου της πρότασης (δήλωση ουδέτερου, αντί αρσενικού γένους). Για τον λόγο αυτό δεν θα αναλυθεί περαιτέρω και δεν θα παρουσιαστεί το ποσοστό της σε κανένα διάγραμμα.

Από τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι η συγκεκριμένη εφημερίδα κανονικοποιεί συστηματικά τις λέξεις που ακολουθούν τον κανόνα του τελικού -ν εκτός του αρσενικού άρθρου «τον» το οποίο παρουσιάζει ποικιλία όταν εμφανίζεται

πριν από εξακολουθητικά σύμφωνα. Επομένως, η στατιστική ανάλυση συσχετίσεων κειμενικών χαρακτηριστικών και χρήσης του συγκεκριμένου κανόνα θα περιοριστεί στο αρσενικό άρθρο, αφού είναι το μόνο που εμφανίζει μη συστηματική συμπεριφορά πριν από τα εξακολουθητικά σύμφωνα.

3.1.2 «ΤΟ ΒΗΜΑ»

Και η ποσοτική ανάλυση των κειμένων της εφημερίδας «ΤΟ ΒΗΜΑ» έδειξε μια ισχυρή κανονικοποίηση ως προς την χρήση του κανόνα του τελικού -v. Η ρύθμιση αυτή αποτυπώνεται παρακάτω (βλ. Διάγραμμα 2):

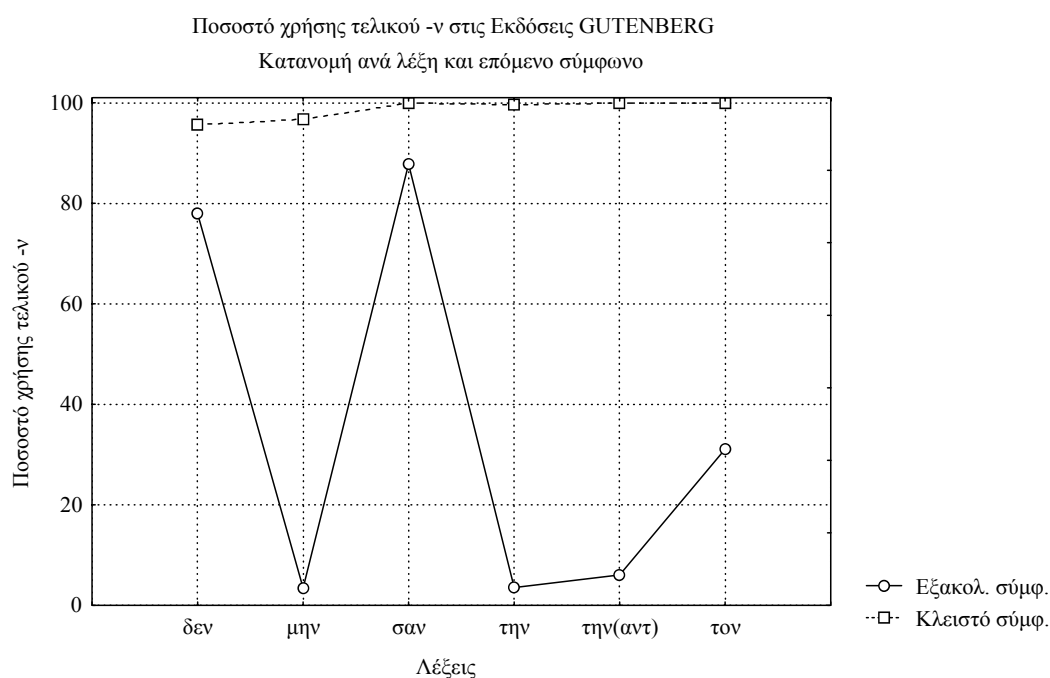

Διάγραμμα 2: Ποσοστό χρήσης του τελικού -v στο «ΒΗΜΑ».

Και εδώ εμφανίζεται κανονικοποιητική παρέμβαση ως προς την χρήση του κανόνα. Η εξέταση των αποτελεσμάτων έδειξε ότι το «δεν», «σαν», η αντωνυμία «τον» και το άρθρο «τον» διατηρούν σχεδόν πάντα το τελικό τους -v πριν από το σύνολο των φωνητικών περιβαλλόντων. Αντίθετα, το «μην» και το άρθρο «την» συμμορφώνονται με τα ποσοστά χρήσης που ο κανόνας του τελικού -v προβλέπει προσεγγίζοντας το 0% πριν από εξακολουθητικά σύμφωνα. Η μοναδική περίπτωση μη κανονικοποιημένης χρήσης του κανόνα εμφανίζεται στην θηλυκή προσωπική αντωνυμία «την». Ενώ πριν από κλειστά εμφανίζει κατηγορική χρήση του τελικού -v, μπροστά από εξακολουθητικά διαφοροποιείται και εμφανίζει ένα ποσοστό χρήσης του τελικού -v που ανέρχεται στο 66%. Το συγκεκριμένο ποσοστό δείχνει ότι υπάρχει ασάφεια χρήσης του κανόνα με την συγκεκριμένη λέξη οπότε και μια περαιτέρω στατιστική επεξεργασία των δεδομένων θα ήταν αποκαλυπτική των παραγόντων εξαρτήσεώς της.

3.1.3 Εκδόσεις «GUTENBERG»

Από τις εκδόσεις «Gutenberg» αναλύθηκαν 3 βιβλία (2 σχολικά βοηθήματα και ένα επιστημονικό δοκίμιο). Η ποσοτική ανάλυση έδειξε και εδώ κανονικοποιητική παρέμβαση. Η κατανομή των λέξεων του κανόνα ανά είδος συμφώνου που ακολουθεί (βλ. Διάγραμμα 3) αποτυπώνει το είδος της κανονικοποίησης:

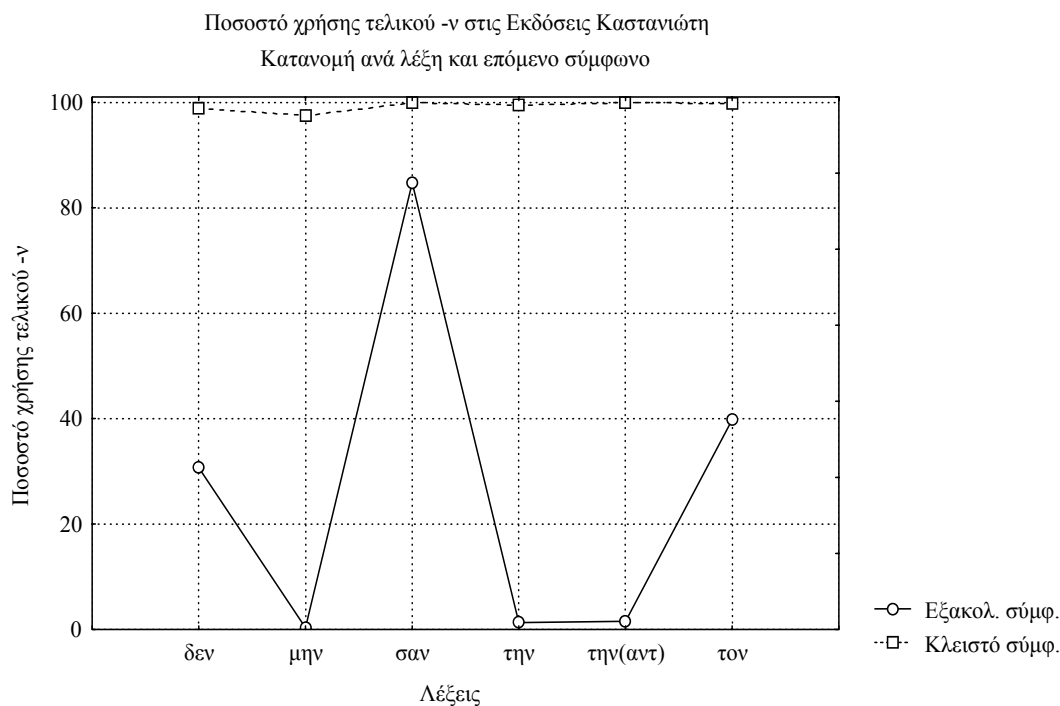

Διάγραμμα 3: Ποσοστό χρήσης του τελικού -ν στις εκδόσεις «GUTENBERG».

Ο συγκεκριμένος εκδοτικός οίκος αν και έχει κανονικοποιήσει την χρήση του τελικού -ν πριν από τα κλειστά σύμφωνα, δεν ακολουθεί πιστά τον κανόνα του Τριανταφυλλίδη πριν από τα εξακολουθητικά σύμφωνα. Έτσι το «δεν» και το «σαν» εμφανίζονται να διατηρούν σταθερά το τελικό του -ν ακόμα και πριν τα εξακολουθητικά σύμφωνα.

3.1.4 Εκδόσεις «ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ»

Από τις εκδόσεις «Καστανιώτης» αναλύθηκαν 21 βιβλία (τα περισσότερα από τα οποία είναι λογοτεχνικά έργα). Η ποσοτική ανάλυση τους έδειξε κανονικοποιητική παρέμβαση. Η κατανομή των λέξεων του κανόνα ανά είδος συμφώνου που ακολουθεί (βλ. Διάγραμμα 4) αποτυπώνει το είδος της κανονικοποίησης:

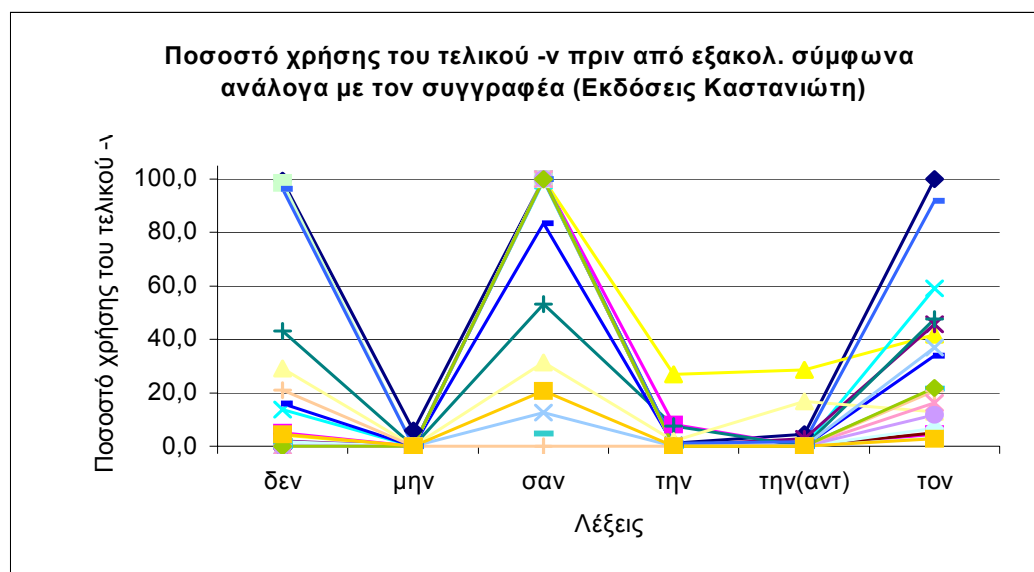

Διάγραμμα 4: Ποσοστό χρήσης του τελικού -ν στις εκδόσεις «Καστανιώτης».

Η διάγνωση της κανονικοποιητικής παρέμβασης από πλευράς εκδοτικού οίκου στην παρούσα περίπτωση μπορεί να γίνει εξετάζοντας, τόσο τα απόλυτα ποσοστά χρήσης του κανόνα στα διάφορα περιβάλλοντα βλέποντας τα δεδομένα συγκεντρωτικά, όσο και συγκρίνοντας τα ποσοστά των λέξεων που ακολουθούν τον κανόνα σε κάθε ένα από τα είκοσι ένα βιβλία που συμπεριλήφθησαν στο δείγμα. Αν και σε γενικές γραμμές τα απόλυτα ποσοστά δείχνουν την τάση, η συγκριτική ανάλυση των ποσοστών σε κάθε βιβλίο δίνει πολύ πιο λεπτομερή εικόνα της ποικιλίας.

Η συγκεντρωτική ποσοτική ανάλυση των δεδομένων έδειξε ότι ο συγκεκριμένος εκδοτικός οίκος κανονικοποιεί την χρήση όλων των λέξεων πριν από κλειστά σύμφωνα διατηρώντας το τελικό τους -ν σχεδόν πάντα. Πριν από εξακολουθητικά η κατάσταση εμφανίζεται διαφοροποιημένη. Το «μην», το άρθρο «την» και η αντωνυμία «την» κανονικοποιούνται σύμφωνα με τον κανόνα Τριανταφυλλίδη (αποβολή του τελικού -ν). Αντίθετα το αρσενικό άρθρο «τον» και το «δεν» εμφανίζουν ποικιλία διατήρησης του τελικού τους -ν παρουσιάζοντας ποσοστά 30,7% και 39,7% το καθένα αντίστοιχα. Ποικιλία παρουσιάζεται επίσης και στο «σαν» όπου τα ποσοστά διατήρησης του τελικού -ν ανέρχονται σε 84,75%.

Η συγκριτική ανάλυση των ποσοστών χρήσης του κανόνα ανάλογα με τον συγγραφέα επιβεβαιώνει τα αποτελέσματα της συγκεντρωτικής ανάλυσης όπως φαίνεται και στην συνέχεια:

Διάγραμμα 5: Ανάλυση της ποικιλίας του τελικού –v πριν από εξακολουθητικά σύμφωνα ανάλογα με τον συγγραφέα.

Στο Διάγραμμα 5 οι διαφορετικές γραμμές αντιπροσωπεύουν τα ποσοστά διατήρησης του τελικού –v πριν από εξακολουθητικά σύμφωνα για το κάθε βιβλίο του συγκεκριμένου εκδοτικού οίκου. Τα σημεία σύγκλισης των γραμμών στην μηδενική τιμή του άξονα y βρίσκονται στις λέξεις «μην», «την» και «την(αντ)». Αντίθετα οι λέξεις «δεν», «σαν» και «τον» παρουσιάζουν μεγάλη απόκλιση τιμών από το 0% έως και το 100%. Αυτό επιβεβαιώνεται και από την εξέταση των τυπικών αποκλίσεων των λέξεων όπως φαίνεται και από τον Πίνακα 2:

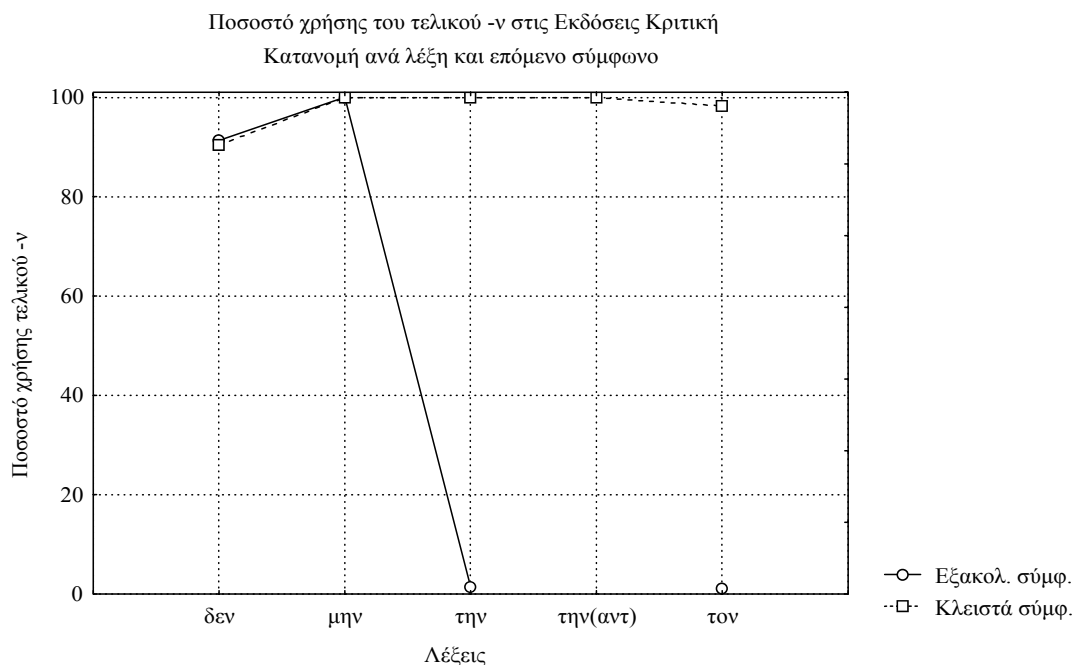
Πίνακας 2: Τιμές στατιστικών παραμέτρων που αφορούν την χρήση του κανόνα «Τριανταφυλλίδη» πριν από εξακολουθητικά σύμφωνα στο σύνολο των συγγραφέων των εκδόσεων «Καστανιώτης».

Στατιστικές Παράμετροι	δεν	μην	σαν	την	την(αντ)	τον
Ελάχιστη Τιμή	0	0	0	0	0	3
Μέγιστη Τιμή	99	6	100	27	29	100
Τυπική Απόκλιση	34,7	1,4	38,2	6,4	7,4	28,5
Μέσος Όρος	21,8	0,3	75,2	2,5	2,8	30,8

Από την απλή συγκριτική ανάλυση μπορεί κανείς να διακρίνει το εύρος ποικιλίας που εκδηλώνεται σε κάθε λέξη. Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι οι λέξεις «δεν», «σαν» και «τον» παρουσιάζουν μη κανονικοποιημένη ποικιλία χρήσης και τα δεδομένα τους θα χρησιμοποιηθούν για περαιτέρω στατιστική ανάλυση.

3.1.5 Εκδόσεις «ΚΡΙΤΙΚΗ»

Από τις εκδόσεις «Κριτική» αναλύθηκε 1 βιβλίο (δοκίμιο πολιτικής επιστήμης). Η ποσοτική ανάλυση έδειξε εκτεταμένη κανονικοποιητική παρέμβαση στο σύνολο των λέξεων που εξετάστηκαν. Η κατανομή των λέξεων του κανόνα ανά είδος συμφώνου που ακολουθεί (βλ. Διάγραμμα 6) αποτυπώνει το είδος της κανονικοποίησης:

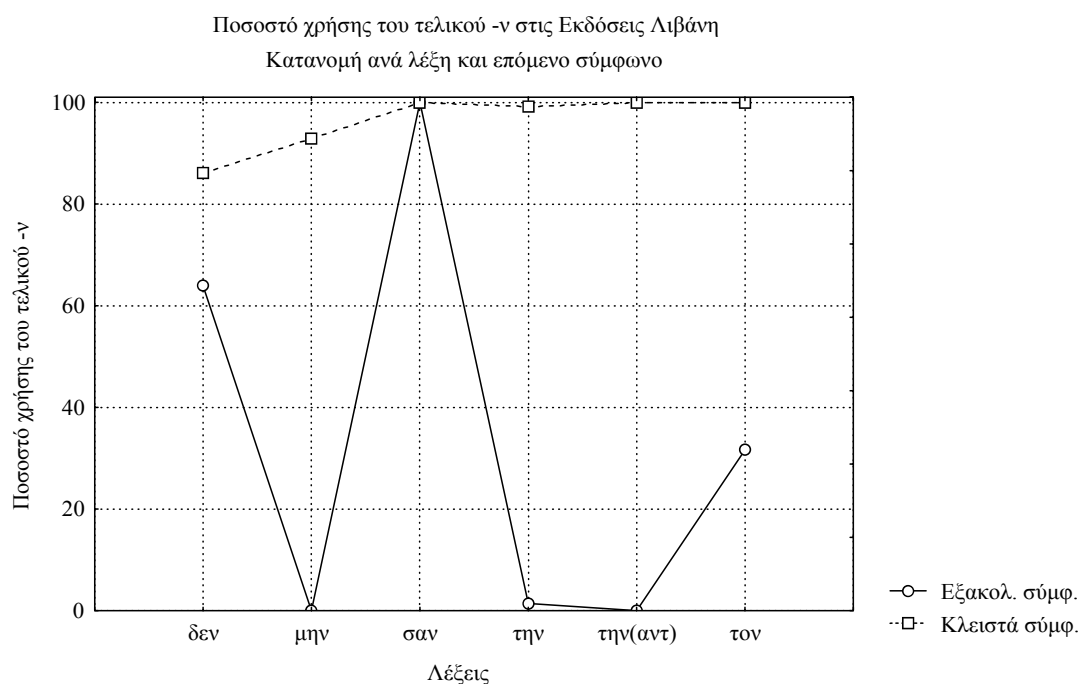
Διάγραμμα 6: Ποσοστό χρήσης του τελικού -ν στις εκδόσεις «Κριτική».

Η ποσοτική ανάλυση αποκάλυψε πλήρη κανονικοποίηση της διατήρησης του τελικού -ν πριν από κλειστά σύμφωνα. Πριν από εξακολουθητικά εμφανίστηκε μια διαφορετικού τύπου κανονικοποίηση. Τα αρνητικά μόρια «δεν» και «μην» εμφανίζουν υψηλά ποσοστά διατήρησης του τελικού τους -ν, ενώ τα δύο άρθρα «τον» και «την» κανονικοποιούνται σύμφωνα με τον κανόνα του Τριανταφυλλίδη και παρουσιάζουν μηδενικά ποσοστά διατήρησης του τελικού τους έρρινου στο συγκεκριμένο φωνητικό/γραφημικό περιβάλλον. Η αντωνυμία «την» δεν εμφανίστηκε καθόλου στο κείμενο και ως εκ τούτου δεν υπάρχουν ποσοτικές εκτιμήσεις για αυτήν. Λόγω της έλλειψης κάποιας λέξης που να παρουσιάζει

σημαντικά ποσοστά ποικιλίας στην χρήση δεν μπορεί να γίνει καμία περαιτέρω στατιστική επεξεργασία των δεδομένων από τον συγκεκριμένο εκδοτικό οίκο.

3.1.6 Εκδόσεις «ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ – ΛΙΒΑΝΗΣ»

Από τις εκδόσεις «Νέα Σύνορα – Λιβάνης» αναλύθηκαν 2 βιβλία (ένα επιστημονικό σύγγραμμα και ένα λογοτεχνικό έργο). Η ποσοτική ανάλυση έδειξε κανονικοποιητική παρέμβαση στο σύνολο των λέξεων που εξετάστηκαν. Η κατανομή των λέξεων του κανόνα ανά είδος συμφώνου που ακολουθεί (βλ. Διάγραμμα 7) αποτυπώνει το είδος της κανονικοποίησης:

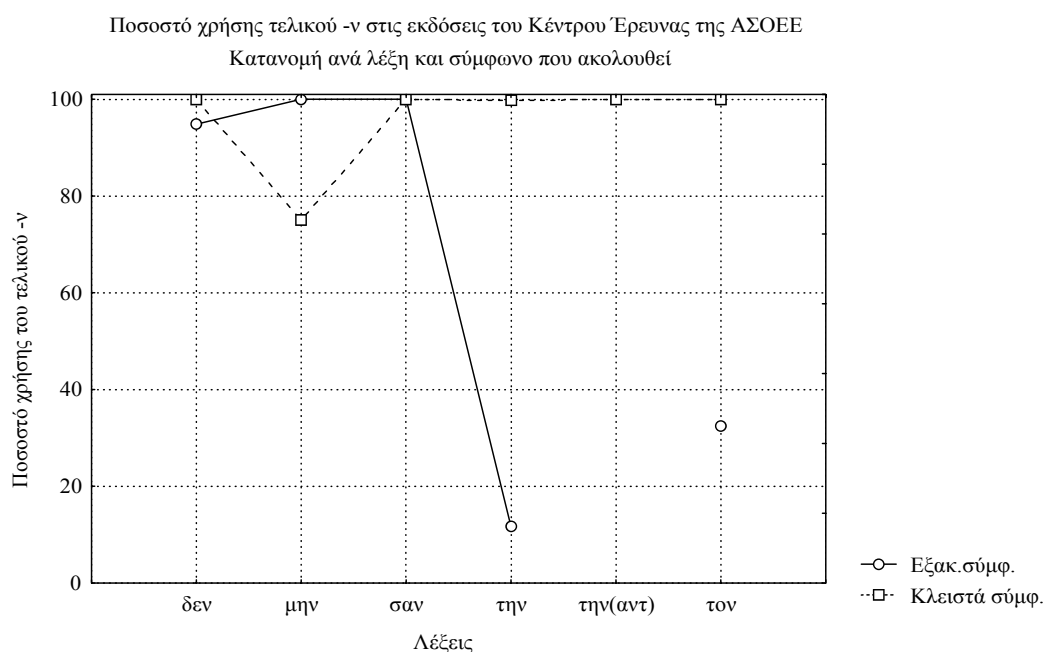
Διάγραμμα 7: Ποσοστό χρήσης του τελικού -ν στις εκδόσεις «Νέα Σύνορα – Λιβάνη».

Η ποσοτική ανάλυση έδειξε ότι και ο συγκεκριμένος εκδοτικός οίκος κανονικοποιεί πλήρως την χρήση του τελικού -ν πριν από κλειστά σύμφωνα διατηρώντας το σε όλες τις λέξεις σχεδόν πάντα. Πριν από εξακολουθητικά σύμφωνα εμφανίζεται μια διαφοροποιημένη μορφή κανονικοποίησης. Το «σαν» κανονικοποιείται αντίθετα από την περιγραφή του κανόνα του Τριανταφυλλίδη και διατηρεί το τελικό του έρρινο. Αντίθετα, τα «μην», το άρθρο «την» και η αντωνυμία «την» αποβάλλουν το τελικό -ν σταθερά. Οι λέξεις που παρουσιάζουν κάποια διακύμανση στην χρήση του τελικού τους -ν είναι το «δεν» (63,8%) και το άρθρο

«τον» (31,6%) τα οποία θα αναλυθούν στατιστικά για να εντοπιστούν πιθανές κειμενικές ή ενδογλωσσικές εξαρτήσεις της ποικιλίας που παρουσιάζουν.

3.1.7 Εκδόσεις Κέντρου Έρευνας της ΑΣΟΕΕ

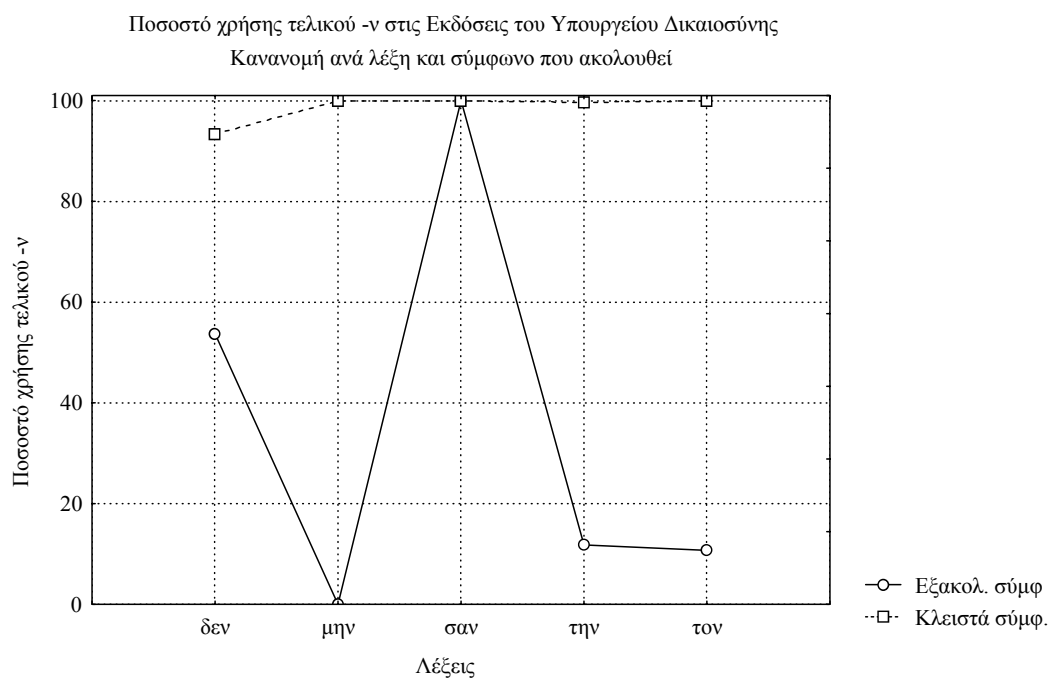
Από τις εκδόσεις του Κέντρου Έρευνας της ΑΣΟΕΕ αναλύθηκε 1 βιβλίο (οικονομική μελέτη). Η ποσοτική ανάλυση έδειξε παρέμβαση κανονικοποίησης στο σύνολο των λέξεων που εξετάστηκαν. Η κατανομή των λέξεων του κανόνα ανά είδος συμφώνου που ακολουθεί (βλ. Διάγραμμα 8) αποτυπώνει το είδος της κανονικοποίησης:

Διάγραμμα 8: Ποσοστό χρήσης του τελικού -ν στις εκδόσεις του Κέντρου Έρευνας της ΑΣΟΕΕ.

3.1.8 Εκδόσεις του Υπουργείου Δικαιοσύνης

Από τις εκδόσεις του Υπουργείου Δικαιοσύνης αναλύθηκαν 2 κείμενα (οικονομική νομολογία σχετική με τον ΦΠΑ). Η ποσοτική ανάλυση έδειξε κανονικοποιητική παρέμβαση στο σύνολο των λέξεων που εξετάστηκαν. Η κατανομή των λέξεων του κανόνα ανά είδος συμφώνου που ακολουθεί (βλ. Διάγραμμα 9) αποτυπώνει το είδος της κανονικοποίησης:

Διάγραμμα 9: Ποσοστό χρήσης του τελικού -ν στις εκδόσεις του Υπουργείου Δικαιοσύνης.

3.2 Στατιστική ανάλυση

3.2.1 Ορισμός ανεξάρτητων μεταβλητών

Το δεύτερο βήμα μετά τον καθορισμό του βαθμού κανονικοποίησης της ποικιλίας του τελικού -ν είναι ο εντοπισμός των περιβαλλόντων εκείνων που η χρήση του τελικού -ν ποικίλλει ελεύθερα και δεν ομαλοποιείται προς οποιαδήποτε κατεύθυνση από τον εκδότη. Εξετάζοντας τα αποτελέσματα ανά εκδότη παρατηρήσαμε ισχυρές κανονικοποιητικές παρεμβάσεις στις περισσότερες προκλιτικές λέξεις που ακολουθούν τον κανόνα. Αυτό διαφαίνεται από τα οριακά ποσοστά που σημειώνει κάθε προκλιτική λέξη ως προς την χρήση ή την αποβολή του τελικού -ν. Μοναδική περίπτωση διακύμανσης της χρήσης του υπό μελέτη κανόνα είναι η προκλιτική λέξη *τον(άρθρο)* που εμφάνισε πριν από εξακολουθητικά σύμφωνα στο σύνολο των εκδοτών σημαντικά ποσοστά ποικιλίας. Τα ποσοστά αυτά δεν ήταν οριακά (100% ή 0%) γεγονός που μας επέτρεψε να τα διερευνήσουμε περαιτέρω για να εξετάσουμε κατά πόσο η παρατηρούμενη ποικιλία σχετίζεται με την επίδραση κάποιων ανεξάρτητων μεταβλητών. Ως ενδογλωσσική μεταβλητή επιλέχθηκε το είδος του επόμενου συμφώνου. Ως εξωγλωσσικές μεταβλητές επιλέχθηκαν α) το κειμενικό είδος και β) ο κειμενικός τύπος όπως αυτά είχαν κωδικοποιηθεί μέσα από το σύστημα

χαρακτηρισμού κειμένων που χρησιμοποιείται στο ΙΕΛ (βλ. και Γαβριηλίδου, Λαμπροπούλου, Χριστοφίδου 1995).

Η κωδικοποίηση των εξωγλωσσικών μεταβλητών ως προς το κειμενικό είδος περιείχε τις ακόλουθες τιμές:

- DIS: Κείμενα που περιείχαν γενικά συζητήσεις, συνεντεύξεις, ομιλίες και κείμενα επιστολών.
- FEA: Τα βασικά άρθρα των εφημερίδων (κυρίως πολιτικά και οικονομικά), οι επιφυλλίδες, οι κριτικές, οι μόνιμες στήλες και γενικότερα τα κείμενα που εκφράζουν κάποια άποψη, γνώμη και στάση πάνω σε κάποιο θέμα.
- FIC: Πρωτότυπα κείμενα όπως λογοτεχνικά έργα, ποιήματα, σενάρια κινηματογραφικών ταινιών ή τηλεοπτικών σειρών κ.ά.
- INF: Κείμενα γενικότερου πληροφοριακού χαρακτήρα, όπως άρθρα εφημερίδων, λεζάντες φωτογραφιών, δελτία ειδήσεων, δελτία καιρού, πίνακες περιεχομένων, κατάλογοι αποτελεσμάτων κ.ά.
- INS: Κείμενα που παρέχουν κάποιας μορφής οδηγία ή συμβουλή προς τον αποδέκτη τους όπως πάσης φύσεως εγχειρίδια, τουριστικοί οδηγοί, διδακτικά βιβλία κ.ά.
- NON: Οι βιογραφίες, οι αυτοβιογραφίες, οι μικρές αγγελίες κ.ά.
- OFF: Κάθε μορφής επίσημα κείμενα, όπως νομικά κείμενα, διοικητικές αναφορές, πρακτικά της Βουλής κ.ά.

Αντίστοιχα, η κωδικοποίηση των εξωγλωσσικών μεταβλητών ως προς τον κειμενικό τύπο περιείχε τις ακόλουθες τιμές:

- BUS: Οικονομικά κείμενα κάθε μορφής
- GEO: Κείμενα με γεωγραφικό, ανθρωπολογικό ή λαογραφικό περιεχόμενο
- HEA: Κείμενα γενικού ιατρικού ενδιαφέροντος
- HIS: Κείμενα που σχετίζονται με την Ιστορία, την Αρχαιολογία και την Ιστορία της Τέχνης
- HUM: Κείμενα σχετικά με τις Ανθρωπιστικές επιστήμες
- LEI: Κείμενα εξοπαγγελματικών ασχολιών και ενδιαφερόντων όπως μαγειρική, χόμπι, κατοικία, διακοπές, αθλητικά, αστρολογία κ.ά.
- N/A: Κείμενα που δεν μπορούν να ταξινομηθούν σε κάποια από τις ορισμένες κατηγορίες. Σε αυτήν την κατηγορία περιλαμβάνονται και τα λογοτεχνικά έργα.

- SCI: Κείμενα από τον χώρο των Θετικών επιστημών και της Τεχνολογίας
- SOC: Κείμενα σχετικά με την κοινωνία και την πολιτική

3.2.2 Επιλογή στατιστικής μεθόδου

Η στατιστική ανάλυση που επιλέχθηκε για να εξεταστεί η συμβολή των ανεξάρτητων μεταβλητών στην διαμόρφωση της μελετούμενης ποικιλίας ήταν αυτή της Λογιστικής Παλινδρόμησης (Logistic Regression - logit). Εφόσον η εφαρμογή του κανόνα του τελικού -ν σε κάθε λέξη γίνεται με τρόπο δίτιμο (διατήρηση ή αποβολή του τελικού -ν), η χρήση των κλασικών πολυπαραγοντικών μεθόδων στατιστικής ανάλυσης (όπως η Ανάλυση Διακύμανσης ή η Πολλαπλή Παλινδρόμηση) δεν ενδείκνυται (Berry 1993: 46).

Η βασική λειτουργία της λογιστικής παλινδρόμησης είναι η πρόβλεψη τιμών 0 ή 1 σε μια εξαρτημένη μεταβλητή χρησιμοποιώντας μια σειρά από ανεξάρτητες μεταβλητές ως «όργανα πρόβλεψης» (predictors). Έτσι για παράδειγμα, η λογιστική παλινδρόμηση μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να αξιολογήσει κατά πόσο η διατήρηση του τελικού -ν ως δίτιμη (0-1) εξαρτημένη μεταβλητή μπορεί να προβλεφθεί από μια σειρά από μεταβλητές, όπως το είδος του συμφώνου που ακολουθεί, τον τύπο του κειμένου ή την υπογλώσσα του. Η συγκεκριμένη στατιστική ανάλυση μπορεί να μας δώσει απαντήσεις σχετικά με το ποιος παράγοντας ευνοεί περισσότερο και ποιος λιγότερο το υπό εξέταση φαινόμενο, καθώς και πόσο καλά ερμηνεύεται αυτό από τις μεταβλητές που έχουν επιλεγεί για να το περιγράψουν.

Για τον υπολογισμό του μοντέλου της Λογιστικής Παλινδρόμησης χρησιμοποιήθηκε το λογισμικό Statistica v. 5.0 (StatSoft, Inc. 1995). Επικουρικά, ωστόσο, χρησιμοποιήθηκε και το λογισμικό VARBRUL (Pintzuk 1992) το οποίο υπολόγισε όχι μόνο ποιοι είναι οι παράγοντες που ευνοούν περισσότερο την διατήρηση του τελικού -ν, αλλά και ποιες τιμές των ανεξάρτητων μεταβλητών επηρεάζουν περισσότερο το υπό μελέτη φαινόμενο. Έτσι π.χ. έχουμε πληροφορία όχι μόνο ότι η υπογλώσσα είναι σημαντικός παράγοντας καθορισμού της ποικιλίας στην εφαρμογή του τελικού -ν, αλλά και ποια συγκεκριμένη υπογλώσσα ευνοεί περισσότερο την χρήση του.

Η επίδραση των τιμών των ανεξάρτητων μεταβλητών υπολογίζεται από το VARBRUL με έναν δείκτη που παίρνει τιμές από το 0 έως το 1 και έχει επικρατήσει να ονομάζεται «βάρος» (weight) της τιμής. Το ουδέτερο σημείο είναι το 0,50 όπου ο κανόνας ούτε ευνοείται, ούτε εμποδίζεται. Αντίθετα, αν υπάρξουν τιμές πάνω ή κάτω

από 0,50, σημαίνει ότι η συγκεκριμένη τιμή του παράγοντα ευνοεί ή εμποδίζει αντίστοιχα την εφαρμογή του υπό μελέτη κανόνα.

3.2.3 Αξιολόγηση της επίδρασης των ανεξάρτητων μεταβλητών στην ποικιλία του τελικού –ν του άρθρου «τον» πριν από εξακολουθητικά

Η ανάλυση της λογιστικής παλινδρόμησης ανέδειξε και τις τρεις ανεξάρτητες μεταβλητές ως στατιστικά σημαντικές στην διαμόρφωση της εξεταζόμενης ποικιλίας. Το αποτέλεσμα της ανάλυσης δίνεται στον παρακάτω πίνακα:

Λογιστική Παλινδρόμηση (logit) 0:2009 1:1091

Εξαρτημένη Μεταβλητή: Αποβολή τελικού –ν

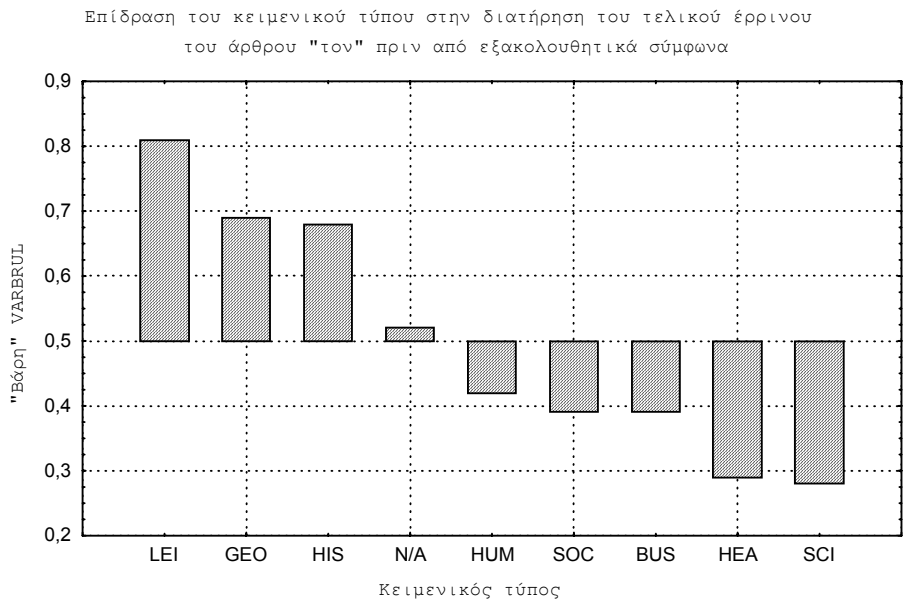
Ελάττωση: Μέγιστη Πιθανοφάνεια (Maximum likelihood)

Τελική Ελάττωση: 1844,685 $\chi^2=332,18$ $p=0,000$

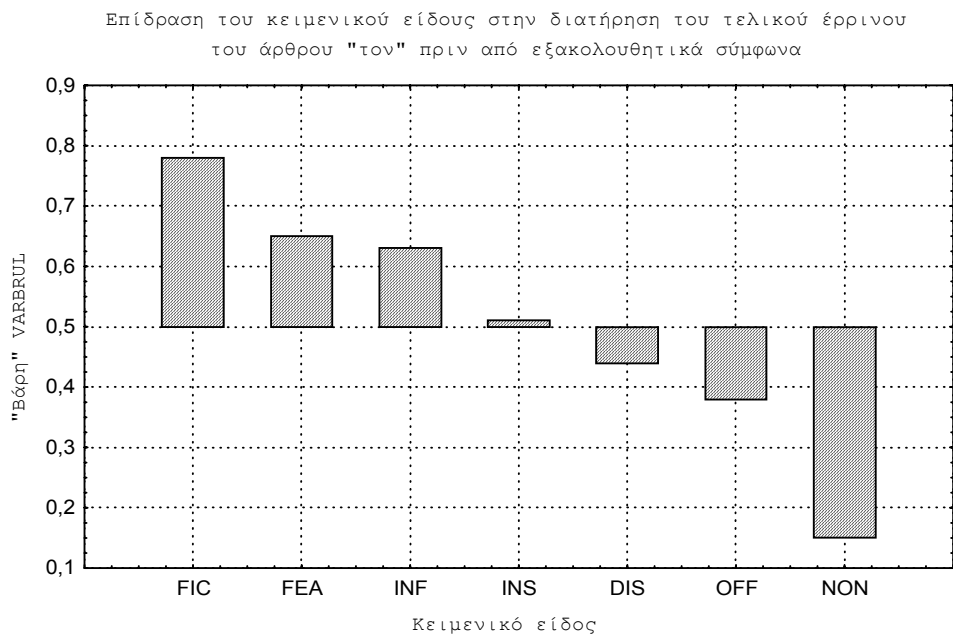
	<i>Σταθερά Β0</i>	<i>Κειμενικός Τύπος</i>	<i>Κειμενικό Είδος</i>	<i>Είδος Επόμενου Συμφώνου</i>
Εκτιμητής	-9,427	0,238	-0,125	-0,030
Τυπικό Λάθος	2,241	0,014	0,022	0,011
t	-4,205	16,339	-5,562	-2,597
p	0,000	0,000	0,000	0,009

Από την εξέταση του παραπάνω πίνακα προκύπτει πως ο σημαντικότερος παράγοντας καθορισμού της ποικιλίας στο τελικό –ν του άρθρου πριν από εξακολουθητικά σύμφωνα είναι ο Κειμενικός Τύπος (Εκτιμητής: 0,23). Ακολουθούν το Κειμενικό Είδος (Εκτιμητής: -0,12) και έπεται το Είδος του Επόμενου Συμφώνου (-0,03).

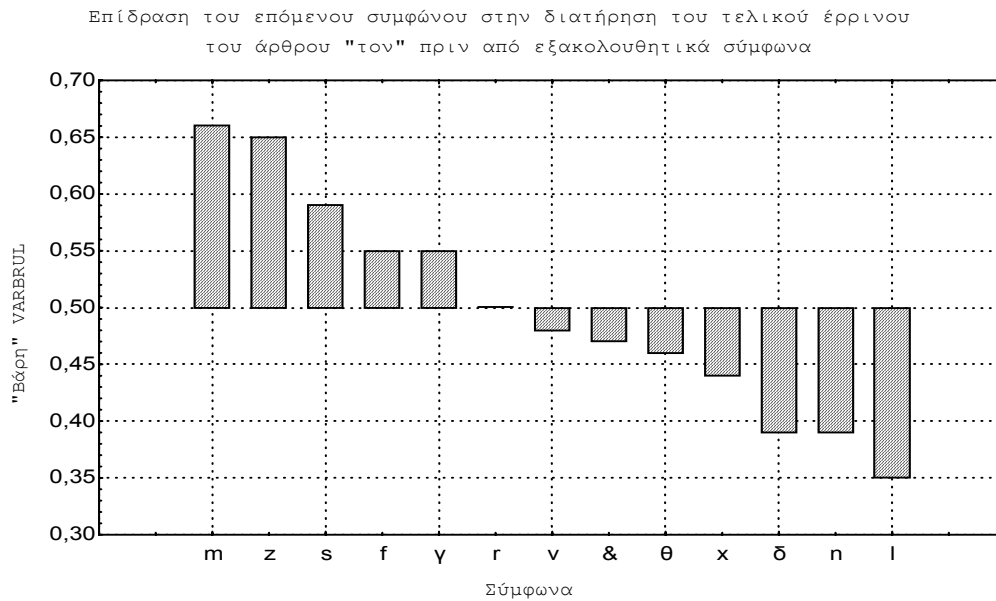
Η ανάλυση των τιμών των ανεξάρτητων μεταβλητών με το πρόγραμμα VARBRUL μας προσδιόρισε ποιες τιμές ανά παράγοντα ευνοούν ή λειτουργούν ανασχετικά στις τιμές της εξαρτημένης μεταβλητής. Τα αποτελέσματα φαίνονται στα παρακάτω διαγράμματα (Διάγραμμα 10, Διάγραμμα 11, Διάγραμμα 12), τα ποσοτικά στοιχεία των οποίων εμφανίζονται στο Παράρτημα 2.

Διάγραμμα 10: Επίδραση του κειμενικού τύπου στην διατήρηση του τελικού έρρινου του άρθρου «τον» πριν από εξακολουθητικά σύμφωνα.

Διάγραμμα 11: Επίδραση του κειμενικού είδους στην διατήρηση του τελικού έρρινου του άρθρου «τον» πριν από εξακολουθητικά σύμφωνα.

Διάγραμμα 12: Επίδραση του επόμενου συμφώνου στην διατήρηση του τελικού έρρινου του άρθρου «τον» πριν από εξακολουθητικά σύμφωνα.

Από την εξέταση των παραπάνω διαγραμμάτων διαπιστώνουμε ότι:

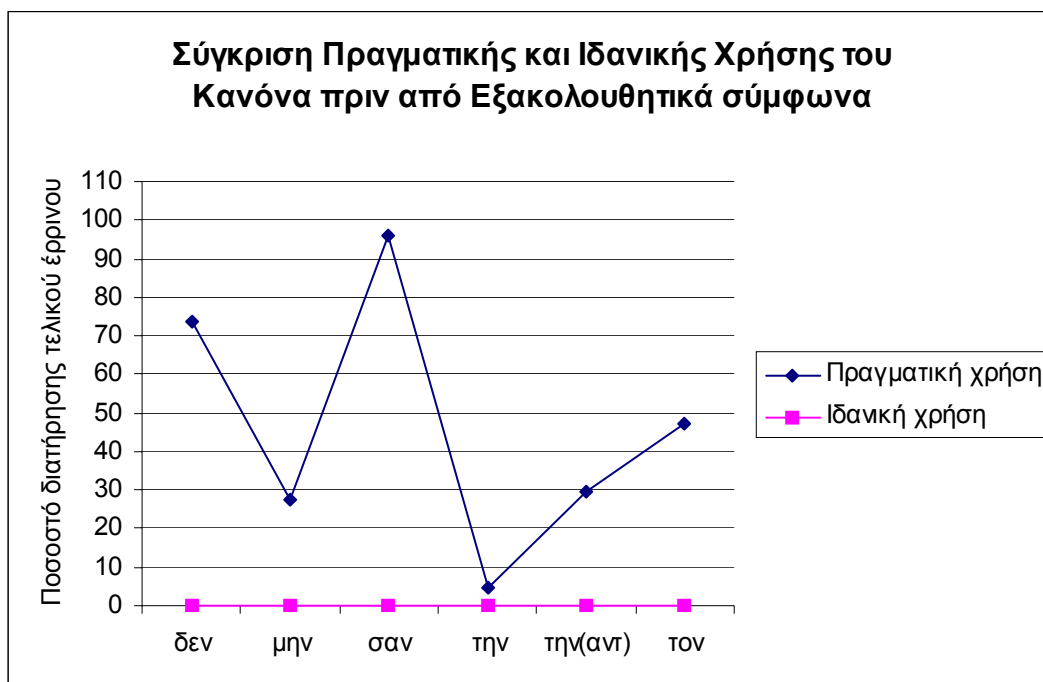
- Η παραδοσιακή χρήση του κανόνα του τελικού $-v$, όσον αφορά στο άρθρο «τον» πριν από εξακολουθητικά, ευνοείται όταν τα κείμενα έχουν επιστημονικό ή οικονομικό θέμα, ενώ αποτρέπεται όταν τα κείμενα έχουν ψυχαγωγικό θεματικό περιεχόμενο. Η συγκεκριμένη κατανομή μας επιτρέπει να συνδέσουμε την χρήση του κανόνα, τουλάχιστον όσον αφορά στο άρθρο «τον» πριν από τα εξακολουθητικά, με την διάσταση της τυπικότητας στο ύφος του κειμένου. Έτσι όσο περισσότερο τυπικό και επίσημο είναι το κειμενικό ύφος τόσο περισσότερο πιστά ακολουθείται ο κανόνας, ενώ όσο προχωράμε σε λιγότερο τυπικά ως προς το ύφος κείμενα τόσο περισσότερο η «ορθόδοξη» χρήση του κανόνα εγκαταλείπεται.
- Όσον αφορά το κειμενικό είδος παρατηρούμε ότι η χρήση του κανόνα του τελικού $-v$ σχετίζεται άμεσα με την διάσταση του προσωπικού ύφους. Τα κειμενικά είδη που σχετίζονται άμεσα με την έκφραση προσωπικών απόψεων του συγγραφέα (FIC, FEA) είναι αυτά που εμφανίζουν την σημαντικότερη συμβολή στην διατήρηση του τελικού έρρινου του άρθρου «τον» πριν από εξακολουθητικά. Αντιθέτως, τα κειμενικά είδη που είναι περισσότερο απρόσωπα (OFF, NON) και εκφράζουν τυπικές απόψεις μη προσωπικού χαρακτήρα συμμορφώνονται με την τυπική μορφή του κανόνα του τελικού $-v$.

- Ο παράγοντας του είδους του επόμενου συμφώνου έχει στατιστικώς την λιγότερο σημαντική επίδραση στην υπό μελέτη ποικιλία. Από την εξέταση των «βαρών» προκύπτει ότι τα συριστικά σύμφωνα και το διχειλικό έρρινο /m/ ευνοούν την διατήρηση του τελικού έρρινου του άρθρου «τον».

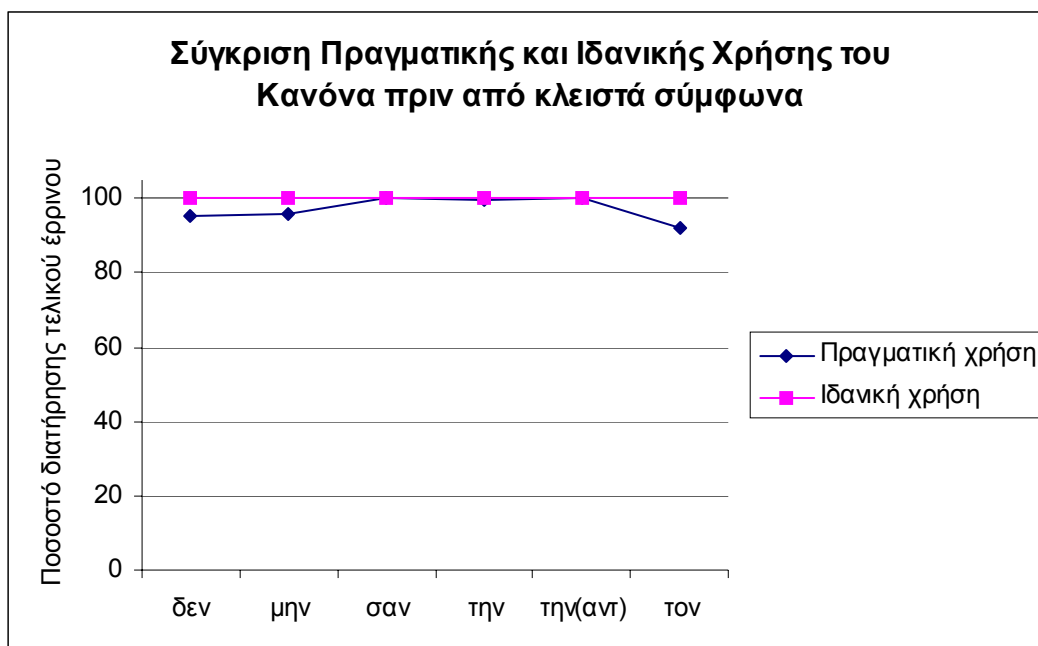
4 Συμπεράσματα

4.1 Χρηστικές τάσεις του κανόνα

Από την εξέταση της χρήσης του κανόνα του τελικού –ν στο υπό μελέτη σώμα κειμένων γίνεται φανερό πως ο συγκεκριμένος κανόνας δεν εφαρμόζεται με συνέπεια στον γραπτό λόγο. Αν και τα κείμενα τα οποία εξετάστηκαν ανήκουν σε διαφορετικά κειμενικά είδη, υπογλώσσες και εκδοτικούς οίκους κανένα δεν ακολουθούσε με απόλυτη ακρίβεια τον κανόνα. Για να αξιολογηθεί το ποσοστό συνέπειας χρήσης του κανόνα στο εξεταζόμενο σώμα κειμένων αποδόθηκε διαγραμματικά ο μέσος όρος της πραγματικής χρήσης του κανόνα σε σχέση με αυτόν που ιδανικά θα έπρεπε να είχε εμφανιστεί. Το Διάγραμμα 13 και Διάγραμμα 14 (ένα για κάθε περιβάλλον – εξακολουθητικά και κλειστά) αποτυπώνουν την σύγκριση:

Διάγραμμα 13: Σύγκριση του μέσου όρου πραγματικής χρήσης του κανόνα πριν από τα εξακολουθητικά σε σχέση με τα ποσοστά που θα παρουσίαζε αν εφαρμοζόταν με συνέπεια.

Διάγραμμα 14: Σύγκριση του μέσου όρου πραγματικής χρήσης του κανόνα πριν από τα κλειστά σε σχέση με τα ποσοστά που θα παρουσίαζε αν εφαρμοζόταν με συνέπεια.

Από την συγκριτική εξέταση των παραπάνω διαγραμμάτων μπορεί να διαπιστωθεί μία «κακή πρακτική» σε σχέση με την εφαρμογή του κανόνα η οποία οφείλεται σε αβεβαιότητα του συγγραφέα για το ποια είναι η «σωστή» και ποια είναι η «λανθασμένη» χρήση του. Επιπλέον, η επισκόπηση των παραπάνω διαγραμμάτων αποκαλύπτει μια σημαντική ασυμμετρία στην συμπεριφορά του κανόνα. Πριν από τα κλειστά σύμφωνα το τελικό $-v$ διατηρείται σχεδόν καθολικά γεγονός που φέρνει την γραμμή της πραγματικής χρήσης πολύ κοντά σε αυτήν της ιδανικής χρήσης για όλες τις λέξεις (Διάγραμμα 14). Αντίθετα πριν από τα εξακολουθητικά (Διάγραμμα 13) η κατάσταση διαφοροποιείται. Η πραγματική χρήση δηλώνει μια σημαντική τάση αύξησης της διατήρησης του τελικού $-v$ σε περιβάλλον που κανονικά θα έπρεπε να αποβάλλεται. Αυτό οδηγεί την γραμμή της πραγματικής χρήσης του κανόνα να βρίσκεται σε σημαντική απόσταση από αυτήν της ιδανικής χρήσης (η οποία προβλέπει στο συγκεκριμένο περιβάλλον μηδενική χρήση τελικού $-v$).

Γενικότερα, συνοψίζοντας μπορούμε να ισχυριστούμε ότι εντοπίζεται μια γενικότερη αύξηση της διατήρησης του τελικού $-v$ σε περιβάλλοντα που ο παραδοσιακός κανόνας επέβαλε την αποβολή του. Η τάση αυτή θα πρέπει να αντιμετωπιστεί ως διορθωτική κίνηση του γλωσσικού συστήματος προς αποκατάσταση της ασυμμετρίας των περιβαλλόντων που ο κανόνας δημιούργησε. Η

αναζήτηση συμμετρίας μέσω επεκτάσεων στα περιβάλλοντα λειτουργίας των φωνολογικών κανόνων είναι μια διαδικασία που έχει αναγνωριστεί από το σύνολο σχεδόν των θεωρητικών παραδειγμάτων της γλωσσολογικής έρευνας (ενδ. Martinet 1955, Lass, 1984, Kiparsky 1988, Yager-Dror 1989, Labov 1994 κ.ά.).

Ο κανόνας του τελικού $-v$ αποτελεί μια χαρακτηριστική περίπτωση ασύμμετρου κανόνα αφού προβλέπει την ακριβώς αντίστροφη συμπεριφορά σε συμπληρωματικά φωνολογικά περιβάλλοντα. Η εξισορρόπηση της συμπεριφοράς του κανόνα επομένως είναι μια αναμενόμενη τάση η οποία φαίνεται ότι εξελίσσεται παράλληλα τόσο στον γραπτό, όσο και στον προφορικό λόγο¹.

Τα αποτελέσματα πριν από εξακολουθητικά δείχνουν ότι οι λέξεις με τα περισσότερα σημασιολογικά εξαρτημένα² τελικά $-v$ (η αντωνυμία και το άρθρο «τον») εμφανίζουν τα υψηλότερα ποσοστά διατήρησης τελικού $-v$. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει ότι ο συγκεκριμένος κανόνας αλλάζει οδηγούμενος σε συμμετρική μορφή και η αλλαγή αυτή καθοδηγείται από την τάση για αυξημένη διακριτικότητα των μορφολογικών κατηγοριών του γένους. Η συγκεκριμένη τάση αλλαγής του κανόνα προς την παρατηρηθείσα κατεύθυνση είναι λειτουργικά δικαιολογημένη και υπακούει σε ευρύτερες αρχές επικοινωνιακής οικονομίας (Tobin 1997) και ειδικότερα στην αρχή την ήσσονος προσπάθειας³.

4.2 Προτάσεις για μια χρηστικά ορθότερη διατύπωση του κανόνα

Η παραπάνω ανάλυση έδειξε πως ο κανόνας του τελικού $-v$ όπως είχε διατυπωθεί στην γραμματική του Μ. Τριανταφυλλίδη αντιπροσώπευε μια φωνητική πραγματικότητα που είχε διαμορφωθεί τουλάχιστον 100 χρόνια πριν. Μέσα σε αυτό το διάστημα η ελληνική γλώσσα έχει αλλάξει σε πολλά επίπεδα (Μακρή-Τσιλιπάκου 2002) με αποτέλεσμα ορισμένοι κανόνες περιγραφής της να βρίσκονται σε πλήρη

¹ Η ανάλυση δεδομένων προφορικού λόγου (Αρβανίτη 1995, Μικρός 1995, 1999) δείχνει ότι οι περισσότεροι ομιλητές χρησιμοποιούν υψηλά ποσοστά ηχηροποίησης. Στο Μικρός (1999) αποδεικνύεται στατιστικώς πως η ηχηροποίηση και η διατήρηση του τελικού έρρινου είναι αντιστρόφως ανάλογες διαδικασίες αποτελώντας στην ουσία εκφάνσεις του ίδιου φαινομένου, δηλ. της φωνολογικής συνεκφοράς ενός έρρινου και ενός άηχου κλειστού.

² Με τον όρο *σημασιολογικά εξαρτημένα* εννοούμε την δυνατότητα του τελικού $-v$ της αντωνυμίας και του άρθρου *τον* να διακρίνει το αρσενικό από το ουδέτερο γένος. Έτσι η απουσία του τελικού $-v$ στο άρθρο της πρότασης «*Είδα το γιατρό μου*» στερεί από τον αναγνώστη την πληροφορία του αρσενικού γένους του ουσιαστικού. Αυτή θα πρέπει να ανακτηθεί από αυτόν που διαβάζει την πρόταση έπειτα από αναζήτηση της λεξικής κατηγορίας και των σημασιολογικών χαρακτηριστικών της συγκεκριμένης λέξης στην γλωσσική γνώση που κατέχει ο ίδιος ως ομιλητής της μητρικής του γλώσσας.

³ Η εφαρμογή αυτής της αρχής στην διαχρονική εξέλιξη ενός περίπλοκου και λειτουργικά ασύμμετρου κανόνα θα τον οδηγήσει σε απλούστερη και συμμετρικότερη μορφή. Ο Labov (1994) παραθέτει

διάσταση με την γλωσσική πραγματικότητα. Στην παρούσα μορφή του ο κανόνας του τελικού –ν παρουσιάζει τα εξής προβλήματα:

1. Διάσταση με την γλωσσική πραγματικότητα: Στον γραπτό λόγο όπως φάνηκε παρατηρείται αύξηση της χρήσης τελικού –ν πριν από εξακολουθητικά, δηλ. τάση ακριβώς αντίστροφη από αυτή που προβλέπει ο κανόνας. Και στον προφορικό λόγο όμως τα τελικά έρρινα των προκλιτικών λέξεων πριν από εξακολουθητικά δεν αποβάλλονται καθολικά, ενώ σε περιστάσεις επίσημου λόγου χρησιμοποιούνται με πολύ υψηλή συχνότητα (Μικρός 1999).
2. Δυσκολία εκμάθησης: Ο συγκεκριμένος κανόνας λόγω των διαφορετικών περιβαλλόντων και εξαιτίας της μη φυσικής του πλέον λειτουργίας απομνημονεύεται με δυσκολία τόσο από τους ομιλητές της μητρικής γλώσσας, όσο και από αυτούς που μαθαίνουν τα ελληνικά ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα. Η δυσκολία εκμάθησης του κανόνα αποτελεί επιπλέον ένδειξη ότι δεν υπάρχει σε αυτόν φυσική διάσταση εκμάθησης (όπως σε άλλους κανόνες που τους εφαρμόζουμε χωρίς να τους απομνημονεύσουμε π.χ. ο νόμος της τρισυλλαβίας) και πλέον αποτελεί μέρος των «ιστορικών» κανόνων της γλώσσας μας.
3. Μειωμένη μορφολογική διακριτότητα: Ειδικά στην περίπτωση του αρσενικού άρθρου το τελικό –ν «σημαδεύει» μορφολογικά το γένος του ουσιαστικού και το διακρίνει από το ουδέτερο, γεγονός ιδιαίτερα σημαντικό για αυτούς που μαθαίνουν ελληνικά ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα.

Οποιαδήποτε προσπάθεια επαναδιατύπωσης του κανόνα θα πρέπει να κινηθεί προς τις ακόλουθες κατευθύνσεις: α) συμμόρφωση με την γλωσσική πραγματικότητα β) απλότητα διατύπωσης, γ) ευκολία απομνημόνευσης δ) αύξηση της σημασιολογικής διακριτότητας ε) ενίσχυση της συμμετρίας του φωνολογικού συστήματος.

Βάσει των παραπάνω αρχών η πρόταση που διατυπώνουμε στην παρούσα εργασία είναι η επέκταση της χρήσης του κανόνα του τελικού –ν και στο περιβάλλον πριν από εξακολουθητικά σύμφωνα. Η νέα μορφή του κανόνα θα μπορούσε να πάρει την ακόλουθη μορφή:

Το τελικό έρρινο των προκλιτικών λέξεων (τον [άρθρο], την [άρθρο], την [αντωνυμία], δεν, μην, σαν, έναν) φυλάσσεται σε

εμπειρικά δεδομένα από την ιστορία της Αγγλικής γλώσσας που δείχνουν ότι η εξέλιξη των φωνηέντων ακολούθησε έντονα συμμετρικές τάσεις στα φωνολογικά περιβάλλοντα εφαρμογής τους.

όλες τις περιπτώσεις, ανεξαρτήτως του συμφώνου που ακολουθεί.

Η συγκεκριμένη διαμόρφωση του κανόνα παρουσιάζει τα ακόλουθα πλεονεκτήματα:

1. Συμβατότητα με τα δεδομένα γλωσσικής χρήσης γραπτού και προφορικού λόγου.
2. Απλότητα διατύπωσης, απομνημόνευσης και εφαρμογής.
3. Συμμετρική διόρθωση των περιβαλλόντων εφαρμογής.
4. Αυξημένη δυνατότητα διάκρισης των μορφολογικών κατηγοριών του γένους στα ουσιαστικά και μείωση των αμφισημιών.

Επιπλέον, με την ενσωμάτωση μιας τέτοιας διόρθωσης στα σχολικά βιβλία θα εξοικονομηθούν αρκετές ώρες διδασκαλίας και τα παιδιά θα μπορούν να τον εφαρμόζουν χωρίς λάθη λόγω της απλότητας και της γενικότητάς του.

Γεώργιος Μικρός
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών
e-mail: gmikros@isll.uoa.gr

Γεώργιος Καραγιάννης
Ινστιτούτο Επεξεργασίας του Λόγου
&
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
e-mail: gcara@ilsp.gr

Παράρτημα 1

Παράρτημα 1: Σύσταση του Ηλεκτρονικού Σώματος Κειμένων που χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα.

1. Μέσο κειμένου:

<i>Μέσο</i>	<i>Σύνολο</i>	<i>%</i>
Βιβλίο	807.391	48,4
Διάφορα	210.298	12,6
Εφημερίδα	651.900	39
<i>Τελικό σύνολο</i>	<i>1.669.589</i>	<i>100</i>

2. Εκδότης:

<i>Εκδότης</i>	<i>Σύνολο</i>	<i>%</i>
Εκδόσεις GUTENBERG	130.106	7,8
Εκδόσεις Καστανιώτη	541.669	32,4
Εκδόσεις Κριτική	79.570	4,8
Εκδόσεις ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ - Α. Α. Λιβάνη	56.046	3,4
ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ	299.089	17,9
Κέντρο Έρευνας ΑΣΟΕΕ	74.323	4,5
ΤΟ ΒΗΜΑ	352.811	21,1
Υπουργείο Δικαιοσύνης	135.975	8,1
<i>Τελικό σύνολο</i>	<i>1.669.589</i>	<i>100</i>

3. Κειμενικό είδος:

<i>Είδος κειμένου</i>	<i>Total</i>	<i>%</i>
Αφηγήματα	48.961	2,9
Διηγήματα	91.043	5,5
Δοκίμιο	193.562	11,6
Επιστημονικά Άρθρα	11.337	0,7
Επιστημονικά Βιβλία	59.983	3,6
Ημερολόγια	14.475	0,9
Μελέτες	74.323	4,5
Μυθιστόρηματα	239.209	14,3
Νομολογίες	93.981	5,6
Νόμοι	41.994	2,5
Νουβέλες	4.109	0,2
Πεζογραφήματα	18.405	1,1
Συγγράμματα	22.706	1,4
Σχολικά Βοηθήματα	103.601	6,2
Μη χαρακτηρισμένα	651.900	39,0
<i>Τελικό σύνολο</i>	<i>1.669.589</i>	<i>100</i>

4. Κειμενικό θέμα:

Θέμα	Σύνολο	%
Οικονομία	393.263	23,6
Γεωγραφία	60.902	3,6
Υγεία	98.707	5,9
Ιστορία	50.204	3
Ανθρωπιστικές επιστήμες	351.911	21,1
Ελεύθερος χρόνος	99.778	6,0
Μη χαρακτηρισμένο	385.361	23,1
Επιστήμη	70.241	4,2
Κοινωνία	159.222	9,5
Τελικό σύνολο	1.669.589	100

5. Χρονολογία συγγραφής κειμένων:

Χρονολογία	Σύνολο	%
1981-1985	103.832	6,2
1985-1990	527.607	31,6
1991-1996	1.038.150	62,2
Τελικό σύνολο	1.669.589	100

Παράρτημα 2: Πλήθος δεδομένων (N) στα ποσοστιαία δεδομένα των διαγραμμάτων.

1. Διάγραμμα 1: Ποσοστό χρήσης του τελικού -v στην «Ελευθεροτυπία».

Τρόπος άρθρωσης επόμενου συμφώνου		Προκλιπικές λέξεις						Σύνολο
		δεν	μην	σαν	την	την (αντ)	τον	
Εξακολουθητικά	Διατήρηση τελ.-v	730	11	58	35	2	269	1193
	Απώλεια τελ. -v	10	83	1	2308	68	466	2936
Κλειστά	Διατήρηση τελ.-v	759	93	62	1538	71	851	3441
	Απώλεια τελ. -v	2	2	0	4	0	1	9
Σύνολο διατήρησης τελ. -v		1489	104	120	1573	73	1120	4634
Σύνολο απώλειας τελ. -v		12	85	1	2312	68	467	2945

2. Διάγραμμα 2: Ποσοστό χρήσης του τελικού -v στο «ΒΗΜΑ».

Τρόπος άρθρωσης επόμενου συμφώνου		Προκλιπικές λέξεις						Σύνολο
		δεν	μην	σαν	την	την (αντ)	τον	
Εξακολουθητικά	Διατήρηση τελ.-v	876	4	125	150	74	1036	2411
	Απώλεια τελ. -v	78	129	0	2429	39	44	2719
Κλειστά	Διατήρηση τελ.-v	908	142	94	1610	93	930	3854
	Απώλεια τελ. -v	12	25	0	2	0	1	40
Σύνολο διατήρησης τελ. -v		1784	146	219	1760	167	1966	6265

Σύνολο απώλειας τελ. -v	90	154	0	2431	39	45	2759
----------------------------	----	-----	---	------	----	----	------

3. Διάγραμμα 3: Ποσοστό χρήσης του τελικού -v στις εκδόσεις «GUTENBERG».

		Προκλιπικές λέξεις						
Τρόπος άρθρωσης επόμενου συμφώνου		δεν	μην	σαν	την	την (αντ)	τον	Σύνολο
Εξακολουθητικά	Διατήρηση τελ.-v	243	1	72	50	4	110	480
	Απώλεια τελ. -v	69	28	10	1363	62	244	1776
Κλειστά	Διατήρηση τελ.-v	308	30	55	778	56	299	1526
	Απώλεια τελ. -v	14	1	0	3	0	0	18
Σύνολο διατήρησης τελ. -v		551	31	127	828	60	409	2006
Σύνολο απώλειας τελ. -v		83	29	10	1366	62	244	1794

4. Διάγραμμα 4: Ποσοστό χρήσης του τελικού -v στις εκδόσεις «Καστανιώτης».

		Προκλιπικές λέξεις						
Τρόπος άρθρωσης επόμενου συμφώνου		δεν	μην	σαν	την	την (αντ)	τον	Σύνολο
Εξακολουθητικά	Διατήρηση τελ.-v	576	1	550	52	9	637	1825
	Απώλεια τελ. -v	1300	286	99	3865	569	965	7084
Κλειστά	Διατήρηση τελ.-v	1960	318	527	2458	552	1162	6977
	Απώλεια τελ. -v	22	8	0	14	0	3	47
Σύνολο διατήρησης τελ. -v		2536	319	1077	2510	561	1799	8802
Σύνολο απώλειας τελ. -v		1322	294	99	3879	569	968	7131

5. Διάγραμμα 6: Ποσοστό χρήσης του τελικού -v στις εκδόσεις «Κριτική».

		Προκλιπικές λέξεις						
Τρόπος άρθρωσης επόμενου συμφώνου		δεν	μην	σαν	την	την (αντ)	τον	Σύνολο
Εξακολουθητικά	Διατήρηση τελ.-v	84	1	-	10	-	2	97
	Απώλεια τελ. -v	8	0	-	672	-	180	860
Κλειστά	Διατήρηση τελ.-v	95	5	-	480	1	114	695
	Απώλεια τελ. -v	10	0	-		0	2	12
Σύνολο διατήρησης τελ. -v		179	6	-	490	1	116	792
Σύνολο απώλειας τελ. -v		18	0	-	672	0	182	872

6. Διάγραμμα 7: Ποσοστό χρήσης του τελικού -v στις εκδόσεις «Νέα Σύνορα – Λιβάνης».

		Προκλιπικές λέξεις						
Τρόπος άρθρωσης επόμενου συμφώνου		δεν	μην	σαν	την	την (αντ)	τον	Σύνολο
Εξακολουθητικά	Διατήρηση τελ.-v	69	0	79	6	0	49	203
	Απώλεια τελ. -v	39	7	0	412	26	106	590
Κλειστά	Διατήρηση τελ.-v	118	13	13	332	18	106	600

	Απώλεια τελ. -v	19	1	0	3	0	0	23
Σύνολο διατήρησης τελ. -v		187	13	92	338	18	155	803
Σύνολο απώλειας τελ. -v		58	8	0	415	26	106	613

7. Διάγραμμα 8: Ποσοστό χρήσης του τελικού -v στις εκδόσεις του Κέντρου Έρευνας της ΑΣΟΕΕ.

		Προκλιτικές λέξεις						Σύνολο
Τρόπος άρθρωσης επόμενου συμφώνου		δεν	μην	σαν	την	την (αντ)	τον	
Εξακολουθητικά	Διατήρηση τελ.-v	92	1	1	65	-	26	185
	Απώλεια τελ. -v	5	0	0	492	-	54	551
Κλειστά	Διατήρηση τελ.-v	59	3	1	340	5	101	509
	Απώλεια τελ. -v	0	1	0	1	0	0	2
Σύνολο διατήρησης τελ. -v		151	4	2	405	5	127	694
Σύνολο απώλειας τελ. -v		5	1	0	493	0	54	553

8. Διάγραμμα 9: Ποσοστό χρήσης του τελικού -v στις εκδόσεις του Υπουργείου Δικαιοσύνης.

		Προκλιτικές λέξεις						Σύνολο
Τρόπος άρθρωσης επόμενου συμφώνου		δεν	μην	σαν	την	την (αντ)	τον	
Εξακολουθητικά	Διατήρηση τελ.-v	65	0	14	60	0	21	160
	Απώλεια τελ. -v	56	2	0	449	1	175	683
Κλειστά	Διατήρηση τελ.-v	154	3	5	560	1	98	821
	Απώλεια τελ. -v	11	0	0	2	0	0	13
Σύνολο διατήρησης τελ. -v		219	3	19	620	1	119	981
Σύνολο απώλειας τελ. -v		67	2	0	451	1	175	696

9. Διάγραμμα 10: Επίδραση του κειμενικού τύπου στην διατήρηση του τελικού έρρινου του άρθρου «τον» πριν από εξακολουθητικά σύμφωνα.

Κειμενικός Τύπος «Βάρη»	
LEI	0,81
GEO	0,69
HIS	0,68
N/A	0,52
HUM	0,42
SOC	0,39
BUS	0,39
HEA	0,29
SCI	0,28

10. Διάγραμμα 11: Επίδραση του κειμενικού είδους στην διατήρηση του τελικού έρρινου του άρθρου «τον» πριν από εξακολουθητικά σύμφωνα.

Κειμενικό Είδος «Βάρη»

FIC	0,78
FEA	0,65
INF	0,63
INS	0,51
DIS	0,44
OFF	0,38
NON	0,15

11. Διάγραμμα 12: Επίδραση του επόμενου συμφώνου στην διατήρηση του τελικού έρρινου του άρθρου «τον» πριν από εξακολουθητικά σύμφωνα.

<u>Σύμφωνα «Βάρη»</u>	
m	0,66
z	0,65
s	0,59
f	0,55
γ	0,55
r	0,5
v	0,48
&	0,47
θ	0,46
x	0,44
δ	0,39
n	0,39
l	0,35

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Αρβανίτη, Α. 1995: “Sociolinguistic patterns of prenasalization in Greek”. Στο *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα, Πρακτικά της 14ης ετήσιας συνάντησης του τομέα γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη, 209 – 220.
- Berry, W. D. 1993: *Understanding regression assumptions*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Γαβριηλίδου, Μ., Λαμπροπούλου, Π. & Α. Χριστοφίδου 1995: “Σύστημα κατηγοριοποίησης γραπτών κειμένων”. Στο *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα, Πρακτικά της 15ης ετήσιας συνάντησης του τομέα γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη, 831 – 842.
- Kiparsky, P. 1988: “Phonological change”. Στο F.J.Newmeyer (ed.) *Linguistics: The Cambridge survey, Vol.I Linguistic theory: foundations*. Cambridge: Cambridge University Press, 363-415.
- Labov, W. 1994: *Principles of linguistic change: internal factors*. Oxford: Blackwell.
- Lass, R. 1984: *Phonology: an introduction to basic concepts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Μακρή-Τσιλιπάκου, Μ. 2002: “Οι τρέχουσες αλλαγές στην κοινή νεοελληνική γλώσσα”. Στο Μ. Makri-Tsilipakou (ed.) *Selected papers on theoretical and applied linguistics from the 14th International Symposium*, April 20-22, 2000, Θεσσαλονίκη, 198-222.
- Μάνεσης, Χ. 1984: “Γλώσσα, λαϊκισμός και εξουσία”. Εφημερίδα “*Το Βήμα*” 13,20/5/84
- Μαυροφίδου-Ελευθεριάδου, Ο. 1987: “Προβλήματα των ξένων που μαθαίνουν τη γλώσσα μας”. *Γλώσσα* 14, 33-47
- Μικρός, Γ. 1995: “Ο κανόνας του τελικού –ν. Κοινωνιογλωσσολογική και υφολογική ποικιλότητα”. Στο *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα, Πρακτικά της 14ης ετήσιας συνάντησης του τομέα γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη, 155-166.
- Μικρός, Γ. 1999: *Κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση φωνολογικών προβλημάτων της Νέας Ελληνικής: Φωνητική ποικιλία των έρρινων συμφώνων*. Αθημ. Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Φιλολογίας, Τομέας Γλωσσολογίας, Αθήνα.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 1998: “Με το νι και με τον τόνο”. Εφημερίδα “*Το Βήμα*” 6/12/1998
- Martinet, A. 1955 : *Economie des changements linguistiques*. Bern : Francke.
- Mirambel, A. 1959: *La langue Grecque Moderne: description et analyse*. Paris: Klincksieck [μτφρ. Σταμ.Κ. Καρατζά, Θεσσαλονίκη, 1978].
- Παπαζαφείρη, Ι. 1992: *Λάθη στη χρήση της γλώσσας μας*. Αθήνα: Σμίλη
- Παπανικολάου, Κ. 1990: “Καθημερινά γλωσσικά φαινόμενα”. *Γλώσσα* 24, 3-4
- Pintzuk, S. 1992: *The VARBRUL package for the IBM-PC*. New York.
- Σακελλαρίου, Α. 1984: “Το τελικό -ν.” *Γλώσσα* 5, 70-72
- StatSoft, Inc. 1995: *STATISTICA for Windows* [Computer program manual]. Tulsa: OK.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. 1949: *Μικρή Νεοελληνική Γραμματική*. Αθήνα, β' έκδοση Θεσσαλονίκη 1975 (Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών)
- Τριανταφυλλίδης, Μ. 1941: *Νεοελληνική Γραμματική*. Αθήνα: Ο.Ε.Σ.Β.

- Τσολάκης, Χ. 1979: *Νεοελληνική Γραμματική της ε` και στ` δημοτικού*. Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.
- Τσοπανάκης, Α. 1966: “Η τρίτη δημοτική”. *Εποχές* 40, 148-153
- Τσοπανάκης, Α. 1976: “Γραπτή και προφορική δημοτική.” *Νέα Εστία*, 115-134
- Τσοπανάκης, Α. 1977: “Ο δρόμος προς τη δημοτική”. *Νέα Εστία*, 1120-1142
- Τσοπανάκης, Α. 1987: “Προβλήματα της δημοτικής: το τελικό-ν”. *Γλώσσα* 14, 6-18
- Tobin, Y. 1997: *Phonology as human behavior*. Durham: Duke University Press.
- Yager-Dror, M. 1989: “Patterned symmetry of shifting and lengthened vowels in the Montreal French Vernacular (MFV)”. Στο R.W.Fasold & D.Schiffirin (eds) *Language variation and change*. Amsterdam: John Benjamins, 59-84.